

Унапредување на граѓанскиот идентитет и поттикнување на граѓанската свесност и акција

М-Р НАТАЛИЈА ШИКОВА

М-Р ВЕСНА БОЧВАРСКА

Вовед

Основните документи за човековите права го потенцираат правото на сите граѓани да партиципираат во политичкиот живот на нивните општества¹⁴⁴, што е, пак, суштина на демократијата. Примарно, смислата на демократијата е во можноста секоја единка, директно или преку избрани претставници, да партиципира во креирањето одлука од која е и самата непосредно засегната; второстепеното значење се согледува во преовладувачката волја на мнозинството. Иако најчесто демократијата се поврзува со одржување слободни и фер избори, сепак тоа не доволно е услов за некоја држава да се смета за демократска.

До неодамна, практика беше меѓународната заедница да ја прифаќа демократичноста на одреден политички систем како негова внатрешна работа, доколку е легитимирана од мнозинството население во државата. Но, оваа практика веќе се менува и сега сè поголем е притисокот врз државите во однос на воспоставување демократски стандарди. Иако, според традиционалните критериуми на меѓународното право, постоењето на демократија не е услов за државност, ЕУ е прва која исполнувањето демократски критериуми го постави како барање за признавање држави и воспоставување дипломатски односи¹⁴⁵. Освен тоа, обезбедувањето демократија и почитувањето на човековите права се неопходни за државите кои целат кон членство во ЕУ, односно, како што е утврдено со Договорот од Мастрихт (Договор за Европска Унија)¹⁴⁶, за да станат членки, државите мора да бидат плурални, редовно да спроведуваат слободни избори со тајно гласање, да го почитуваат владеењето на правото и да се потписнички на Европската конвенција за човекови права и фундаментални слободи, како дел од клучните политички критериуми за членство во ЕУ.

---

144 Документите кои ги стипулираат овие определби се познати, а основата е во членот 25 на Меѓународниот пакт за граѓански и политички права и во членот 21 на Универзалната декларација за човекови права (Universal Declaration on Human Rights, 1948), според кои волјата на народот треба да биде основа за авторитетот на власта

145 Според Критериумите за признавање на нови држави во Источна Европа и Советскиот Сојуз (Guidelines on the Recognition of New States in Eastern Europe and in the Soviet Union, 16 December 1991), новите држави ќе бидат признати ако се конструирале себе си врз демократска база

146 Treaty on European Union, 1992

Предмет и цели на документот за политика

Република Македонија, земја - кандидат за членство во ЕУ, се заложи за исполнување на погоре споменатите определби¹⁴⁷. Демократијата и владеењето на правото, се темелни вредности на уставниот поредок на Република Македонија, а Уставот ги гарантира човековите слободи и права, граѓанските слободи и националната рамноправност.

Преку анализа на неколку рецентни случаи за практикувањето на граѓанското и политичкото право на протест, во овој документ за политика се посочува содејство на неразвиена граѓанска активност и неосвестен граѓански идентитет во Република Македонија, при што ја потенцираме потребата од низа политики насочени кон препознавање и кон развој на тие круцијални слаби точки од општествениот живот, и укажуваме на некои искуства, начини и методи како применлив политички потенцијал. За граѓанскиот политички курс на македонското мултикултурно општество, неопходен е - инклузивен граѓански идентитет, но за негово креирање не е доволно да се воспостават само формалните карактеристики на демократската институционална рамка, туку се потребни насочени мерки за негово негување и унапредување кои во РМ отсутуваат и кои се предлагаат во овој документ за политика. Правото на протест е избрано за анализа поради тоа што претставува начин за јавна манифестација на став, а конкретните мотиви кои стојат зад него во анализираните случаи, укажуваат на комплексни општествени појави кои би требало да бидат предмет на длабинска анализа, за да се лоцираат пречките кон потребното ниво на демократски напредок како политички критериум за членство во ЕУ.

Анализа

Правото на протест, е подвлечено во најважните меѓународни документи кои се однесуваат на човековите права, и тоа во Меѓународниот пакт за граѓански и политички права од 1966 година (член 18 до 22)¹⁴⁸ (понатаму во текстот МПГПП) и Европската конвенција за човекови права од 1950 година (член 9 до 11)¹⁴⁹ (понатаму во текстот ЕКЧП), и освен со слободата на изразување, тоа е поврзано и со слободата на здружување. Оттаму, правото на протест има два аспекта: го акцентира правото на мирно здружување, вклучително и слободата за одржување собири и демонстрации без интервенција на државата, но содржи и позитивна обврска за државата - да обезбеди простор за изразување општествен став, но и да ги заштити демонстрантите од потенцијалните контра-демонстранти. Иако овие права не се апсолутни, неограничени права и под одредени околности државата може да го ограничи нивното уживање (рестрикции поврзани со јавниот ред и мир, со безбедноста или со непреченото одвивање на работата за одредени професии)¹⁵⁰, тие се јасен израз на демократичност.

147 Спогодбата за стабилизација и асоцијација меѓу Република Македонија и Европските заедници и нивните земји-членки која, која ги регулира односите меѓу Република Македонија со Европската унија, РМ ја потпиша на 9 април 2001 година

148 International Convent of Civil and Political Rights, 1966

149 European Convention on Human Rights, 1955

150 Забраната содржана во МПГПП за пропагирање (advocacy) на национална, расна или религиозна омраза, е едно од ограничувањата на кое е потребно да му се обрне особено внимание при практикување на правото на протест.

Република Македонија е потписник на МПГПП и на ЕКЧП, кои се ратификувани и се дел од домашниот поредок. Уставот на Република Македонија (член 20; 21) ја гарантира слободата на здружување на граѓаните заради остварување и заштита на нивните политички, економски, социјални, културни и други права и уверувања (со рестрикции во однос на насилното уривање на уставниот поредок, повикување, поттикнување на воена агресија или разгорување на национална, расна или верска омраза или нетрпеливост) како и правото на мирно собирање и изразување на јавен протест (со ограничувања во воена и вонредна состојба). Ова понатаму е дополнително уредено со закони кои ги утврдуваат условите како се спроведува протест во однос на одредени професии, кои се од витално општествено значење.

Но како кај нас навистина се ужива ова право и на што укажува неговото практикување? Кои мотиви се водечки при неговото остварување; односно за што најчесто протестираат граѓаните на Република Македонија¹⁵¹?

Ако се разгледаат рецентните протести во Република Македонија впечатливи по масовноста и по истрајноста на идејата за протест, може недвојбено да се заклучи дека пред сè се протестира за прашања кои не се поврзани со изразување граѓански став, односно, се протестира за прашања зад кои не стојат граѓански мотиви. Најчесто се протестира за заштита или за промоција политики што фаворизираат или поддржуваат етничка или политичка група, односно протестите или ги поддржуваат или им се спротивставуваат на институциите на системот за да издејствуваат решенија со кои се протежира етничка или политичка (партиска) структура.

Како вистински граѓански иницијативи се издвојуваат протестите поради постојаното зголемување на цената на режиските трошоци за живот, преземени од граѓанската иницијатива „Аман“ (август 2012 - февруари 2013 година), која од аспект на мотивите за протест, како и според составот на демонстрантите и според истакнатите симболи, ги надмина етничките и политичките бариери. За оваа граѓанска иницијатива се разговараше и во Собранието на РМ, но промените на соодветните закони за кои се залагаа демонстрантите – не беа прифатени. Од друга страна, малубројни беа и протестите насочени кон заштита на човековите права, што отсликуваа граѓанска свест со тенденција да обединуваат преку линиите на поделба. Пример се протестите против убиството на момче на скопскиот централен плоштад, извршено од припадник на специјалните полициски сили, за време на прослава на изборна победа (јуни 2011). Тоа беше силен мотив за повеќе илјади граѓани, без разлика на етничката припадност или на политичкиот став, јавно да изразат незадоволство поради фаталната полициска бруталност.

Освен овие два маркантни примера на граѓански мотивиран протест, во масовните изрази на јавен став главно преовладува етничка или партиска мотивација, што е евидентно и според реториката и иконографијата под која е обединет хомогениот - моноетнички или монопартиски - состав на демонстрантите. Тоа е јасен показател дека наместо истакнување граѓански ставови и насочување на вниманието кон конкретни граѓански проблеми, протестите во РМ имаат предзнак на етничка конотација, што имплицира лесно еруптивни етнички проблеми. Индикативен е примерот на граѓанската иницијатива „Достоинство“, насочена против именување на поранешен командант на ОНА за министер

---

¹⁵¹ з.н. Практикувањето на правото на протест, тука е искористено како лакмус, кој укажува на определени општествени појави. Анализата се базира на базични показатели и има за цел да поттикне понатамошни дебати кон поголема демократизација на општеството

за одбрана. На таа иницијатива веднаш следеа контра-протести од страна на припадници на албанската етничка заедница (февруари - март 2013). Во мултикултурно општество, какво што е македонското, ваквата тенденција во која доминира етничката димензија на протестот е флагрантна закана за одржување на редот и поредокот во државата, а особено поради тоа што протестите со етничка димензија се речиси без исклучок проследени со насилство, со вандализам и со заканувачка реторика на страните спротивставени по доминантно етнички (наспроти граѓански) идентитет. Во оваа смисла се врамуваат и протестите во насока на расчистување на четирикратното убиство кај Смилковското езеро, за кое во пошироката јавност се конструираше впечаток дека е етнички и верски мотивирано, и повторно – протестите беа соочени со контра-протести, поделени по етничка линија¹⁵². Истата диференцијална матрица се повтори и при протестите во Гостивар за расчистување на убиството на две момчиња од албанска националност, а сторителот беше полицаец од македонска националност (февруари 2012).

Како пример за протест со доминантно политички мотив се издвојува протестот на партиите во опозиција против начинот на донесување на државниот буџет во Собранието на РМ, соочен со последователни контра-протести организирани од групи стечајни работници, пензионери и уметници, главно непосредно засегнати од политичкиот процес (декември 2012).

Сумарно, мошне ретки се протестите при кои се манифестира граѓанска свест, а симптоматична е тенденцијата речиси секој од рецентните протести против одредена општествена ситуација или против институционално, владино решение – да биде соочен со контра-протест. Таквата општествена ситуација, од една страна укажува дека државата не е доследна кон обврските за создавање општествени услови за практикување на правото на протест¹⁵³, како еден од можните начини за постигнување делиберализација и активна партиципација во политичкиот живот, што е основен конституент од концептот за активно граѓанство во заедницата, а од друга страна, пак, укажува на мошне низок интензитет граѓански иницијативи и слаб граѓански идентитет, наспроти примарните етнички припаѓања.

Можни политики кон постигнување инклузивен граѓански идентитет

Причините за слаб граѓански идентитет и за непостоење вистински граѓански иницијативи, кај нас можат да се бараат на повеќе места, а меѓу другото и во слабата примена и во непоттикнување мерки кои ја стимулираат директната демократија.

Освен формалното исполнување на условите за членство во ЕУ, во интерес на државата е да креира идејно динамичен општествен амбиент, кој ќе поттикне поголемо јавно учество на граѓанин активен во процесот на создавање и носење одлуки. На тој начин се

---

¹⁵² Контра-протестантите, мотивирани од приведување неколкумина осомничени, беа доминантно од албанска етничка националност и од исламска вероисповед (април - мај 2012)

¹⁵³ На пример во Северна Ирска, која има историја на поделби и конфликти, и од која произлегува долга традиција на протести и на маршеви, доколку за одреден протест е најавен и контра-протест, полицијата е таа што го одредува и го дозволува бројот на контра- протестантите, а за местото, пак, каде што се одвива протестот, дозвола дава посебна комисија која иако е дел од институциите на системот, всушност е тело составено од граѓани кои ги претставуваат сите засегнати општествени групи

постигнува поголема индивидуална вклученост, се засилува дијалогот, се надминуваат поделбите, а општеството напредува.

Од методите кои поттикнуваат активно граѓанско учество во општествените процеси и ги зајакнуваат граѓанските иницијативи и ставови, за македонското општество најадекватни би биле: стимулирање доброволни организации на граѓани и создавање мрежи и коалиции со конкретни иницијативи во општеството поврзани со граѓански проблеми, права и интереси; јакнење на политичките капацитети за активно граѓанство со способност и моќ да влијае при решавањето проблеми од јавен интерес; зголемена соработка на државните институции со граѓанскиот сектор и уважување на неговите ставови и покрај разликите и можните несогласувања, со цел да се надмине граѓанската пасивност и ограниченото граѓанско учество во формулирањето и во спроведувањето на јавната политика; градење партнерства; промена на имиџот на владините функционери - од луѓе со кои е тешко да се соработува, супериорни во однос на инфериорните позиции на граѓаните, во – конструктивни партнери со кои може да се оствари дијалог во процесот за остварување на власта и на политиката; поголема медиумска застапеност на граѓанските иницијативи за да постигнат општествена видливост и мобилност; подобра размена на информации и поголема вклученост на засегнатите страни во креирањето на политиката.

Овие мерки и методи, го унапредуваат граѓанскиот идентитет, ја поттикнуваат граѓанската свест и акција, и ја истакнуваат епстемиолошката вредност на демократијата, во која активното граѓанство има конструктивна, а со самото тоа и - фундаментална улога. Промоцијата на овие мерки и поттикот за нивна примена би ја стимулирале и граѓанската партиципација по повод теми кои ги надминуваат етничките или партиските интереси. Во оваа насока многу е важно да се воспостават заеднички симболи или општествени вредности кои обединуваат и се во насока на постигнување поголема општествена инклузивност¹⁵⁴.

Конструктивна рамка за таа општествена цел можат да бидат - консензуалната и делиберативната демократија, политички модели најсоодветни за помалку хомогени средини¹⁵⁵. Тие се најреалната рамка за справување со проблемите во културно поделените општества, каде што строгото мнозинско правило е несоодветно. Иако, навидум, создаваат повеќе проблеми и конфликти во мултиетничките општества, а особено кај државите со демократија во развој, всушност токму тие се и политичката рамка во која таквите проблеми можат да бидат ефикасно надминати.

---

¹⁵⁴ Добро институционализирана демократска држава, не само што определува релевантна политичка арена во која се адресираат мултиетничките барања, туку промовира и други извори на единство и на заеднички вредности со кои се одржува стабилна, а тие се: доверба во консултации и во дијалог, поддржување разновидност и толеранција, сочувство, дарежливост, заложба за слобода, за мир и за ненасилни промени, но ја промовира и идејата за создавање заеднички, граѓански идентитет и споделена граѓанска култура.

¹⁵⁵ Консензуалната демократија настојува да го максимизира учеството на различните фактори во споделување и во практикување политичка моќ и придонесува за стабилност на мултикултурните општества. Вклучувачки облик на демократија е и делиберативната демократија, во која (за разлика од моделот на мнозинска демократија, што ја потенцира вредноста на мнозинскиот метод на одлучување без разлика на начинот за постигнување мнозинство), политиката ги вклучува, врз база на еднаквост, сите граѓани чии интереси се во конфликт и кои можат да бидат афектирани преку донесување одлука во демократски процес. На овој начин се обезбедува поголема контрола врз власта и се дава можност да бидат чуени гласовите на оние кои вообичаено не биле земани предвид во процесот на носење одлуки.

Заклучоци и препораки

- Во Република Македонија **недостасува граѓански концепт**, вклучувачки без разлика на етничката, на религиозната, на политичката или на каква било друга припадност; потребно е да се преземат насочените мерки што ги предлага овој документ за политика, за да се засили граѓанската свест, да се создаде и да се негува инклузивен граѓански идентитет кој ги надминува поделбите врз основа на споменатите разлики;
- **Граѓанската активност и вклученост во носење општествено значајни одлуки е слаба**, поради недоследности при исполнувањето на предусловите за вистинска демократија: недоволна партиципација на засегнатите страни во релевантна општествена дебата; ограничена слобода за израз на учесниците во дебатата, нерамноправни услови во кои се спроведува граѓанската партиципација; низок степен до кој владејачкото мнозинство ги уважува различните мислења, недоволно ги аргументира одлуките и не ги заснова врз начелата на општото добро до максимално можно ниво; оттаму, потребно е да се поттикне и да се засили директната демократија, да се осмислат начини и модели за манифестација и за поголемо уважување различни ставови во врска со граѓански проблеми;
- Во РМ постои **доминантен етнички идентитет**. Нужно е отстапките од воспоставениот општествен соживот подробно да се анализираат и да им се пристапи со исклучително внимание; неопходно е да се детектираат проблемите и соодветно да се адресираат; ваквата внимателност е круцијална за опстанок на општествени системи кои поради сплет на околности (геостратешки, економски, глобално политички) се ранливи по различни прашања, а посебно по прашањето на етничките односи;
- Постојат **недоследности во практикувањето на правото на протест**, како начин за јавно изразување став и за спроведување јавна делиберизација; политичката карта, како и структурата на општествената моќ се менуваат, но повредата на начелото на инклузивност, пречките во остварувањето на правото на слобода на изразување, слободата на мислата и говорот, слободата на здружувањето, правото на мирно изразување протест, оставаат долготрајни последици во сите сегменти на општеството и се погубни за демократијата; само преку поттикнување дијалог и слобода на изразување различни погледи, се гради демократско општество и граѓанин кој е релевантен, не само во својата слика за себе туку и во очите на оние кои во даден општествен контекст и во одреден временски интервал ја практикуваат моќта; сето тоа е особено важно за пристапниот процес кон ЕУ, и е во насока на задоволување на политичките критериуми и претставува слика за демократичноста на земјата.

Библиографија

Crawford James, *The Creation of States in International Law*, Oxford University Press, 2006

Franck M. Thomas, *Democratic Governance and International Law, Legitimacy and democratic entitlement at Democratic Governance and International Law*, edited by Gregory H. Fox and Brad. R. Roth, Cambridge University Press, 2000

Habermas Jurgen, *The Inclusion of Other*, Cambridge, Ma. 1998

Henrard Kristin, *Devising an Adequate System of Minority Protection*, Kluwer Law International, Hague 2000

Lijphart Arend, *Patterns of Democracy, Government forms and performance in thirty- six countries*, Yale University 1999

Lustick Ian, *Stability in Deeply Devided Societies: Consociationalism versus Control*, World Politics XXXI, 1979

Nordlinger A. Eric, *Conflict Regulation in Divided Societies*, Cambridge MA 1972

Rothchild Donald, *Ethnicity and Conflict Resolution*, World Politics XX, 1969

Santiago Nino Carlos, *The Constitution of Deliberative Democracy*, Yale University Press, New Haven & London, 1996

Sisk D. Timothy *Power Sharing, The Beyond Intractability Knowledge Base Project, Version II. (2003-2005)* Available from: <http://www.beyondintractability.org/> (Accesses February 2005)